

Delft University of Technology

Radicalisering op de campus

welke rol kunnen hogeronderwijsinstellingen opnemen bij het voorkomen en aanpakken van radicalisering bij jongeren?

Sas, Marlies; Hardyns, Wim ; Ponnet, Koen; Reniers, Genserik

Publication date

2019

Document Version

Final published version

Published in

Tijdschrift voor onderwijsrecht en onderwijsbeleid

Citation (APA)

Sas, M., Hardyns, W., Ponnet, K., & Reniers, G. (2019). Radicalisering op de campus: welke rol kunnen hogeronderwijsinstellingen opnemen bij het voorkomen en aanpakken van radicalisering bij jongeren? . *Tijdschrift voor onderwijsrecht en onderwijsbeleid*, 3, 221-230.

Important note

To cite this publication, please use the final published version (if applicable).
Please check the document version above.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download, forward or distribute the text or part of it, without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license such as Creative Commons.

Takedown policy

Please contact us and provide details if you believe this document breaches copyrights.
We will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Radicalisering op de campus: welke rol kunnen hogeronderwijsinstellingen opnemen bij het voorkomen en aankpakken van radicalisering bij jongeren?

*Marlies Sas, Wim Hardyns, Koen Ponnet en Genserik Reniers**

Sinds het begin van dit decennium beschouwen beleidsmakers het voorkomen en aankpakken van radicalisering als een belangrijke antiterreurstrategie. Aangezien onderzoek uitwijst dat radicalisering vaak gekoppeld kan worden aan de adolescentiefase, krijgt de onderwijssector belangrijke verantwoordelijkheden toegewezen. Terwijl in de beleidsplannen de rol van het leerplichtonderwijs vaak een heldere invulling krijgt, is dit veel minder het geval voor hogeronderwijsinstellingen. Op basis van een vergelijking van beleidsprogramma's uit vier Europese landen worden de *best practices* en aandachtspunten voor het beleid geformuleerd. Dit onderzoek wijst uit dat het duidelijk is dat hogeronderwijsinstellingen een belangrijke rol kunnen opnemen in zowel het voorkomen als het aankpakken van radicalisering. Een samenwerking met lokale partners is onontbeerlijk om de juiste actoren in de verschillende fases van het radicaliseringsproces in te schakelen. Het recht op vrije meningsuiting en debat kan als één van de belangrijkste preventieve strategieën worden beschouwd. Er ontbreekt echter een degelijk instrument om de bestaande beleidsprogramma's te evalueren en bij te sturen.

* Marlies SAS is doctoraatsonderzoekster verbonden aan de Universiteit Antwerpen, geaffilieerd met Antwerp Research Group on Safety and Security (ARGoSS); Wim HARDYNS is professor aan de vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal Recht van de Universiteit Gent; Koen PONNET is professor aan de Universiteit

Gent, geaffilieerd met de onderzoeksgroep Media, Innovation and Communication (imec-mict); Genserik RENIERS is professor aan de Universiteit Antwerpen, geaffilieerd met Antwerp Research Group on Safety and Security (ARGoSS), alsook hoogleraar aan de TU Delft in Nederland bij de Safety and Security Science Group.

I. Inleiding

Tussen 2011 en 2016 reisden meer dan 42.000 individuen vanuit 120 landen af naar conflictzones in Syrië en Irak om er te strijden voor terreurgroep Islamitische Staat (IS). Meer dan 5.000 *foreign terrorist fighters* (FTF's) zijn afkomstig van landen uit de Europese Unie waarbij Frankrijk, Duitsland, Groot-Brittannië en België de grootste aantallen tellen. Ongeveer een derde van hen keerde nadien terug naar het land van herkomst, waar zij een dreiging vormen voor de maatschappij (RADICALISATION AWARENESS NETWORK, 2017). Voornamelijk adolescenten en jongvolwassenen (15-30 jaar) blijken vatbaar te zijn voor radicaal gedachtegoed (SAGEMAN, 2008). Begin 2013 werden voor het eerst enkele steden (Antwerpen, Vilvoorde en Maaseik) in Vlaanderen geconfronteerd met jonge vertrekkers naar Syrië. Vrij snel nadien kwamen ook andere gemeenten (Kortrijk, Gent, Sint-Jans-Molenbeek, ...) in aanraking met dezelfde problematiek, waardoor ingrijpen noodzakelijk werd (VLAAMSE REGERING, 2015).

Tot twee decennia geleden focusten zowel onderzoekers als politici zich enkel op preventieve maatregelen ter voorkoming van terreuraanslagen. Pas sinds het begin van deze eeuw komen de termen radicalisme en extremisme vaker in debatten aan bod en wordt meer aandacht besteed aan maatregelen die processen zoals radicalisering kunnen vermijden. Recente Europese initiatieven tonen aan dat de onderwijssector een belangrijke rol kan opnemen op dit vlak (EUROPESE COMMISSIE, 2015). In maart 2015 debatteerden voor het eerst alle onderwijsministers van de Europese Unie over de oorzaken en aanpak van radicalisering op school, wat resulteerde in preventieve maatregelen die deel uitmaken van de Verklaring van Parijs (RADICALISATION AWARENESS NETWORK, 2017; WIENKE, 2016). In het in december 2015 ingevoerde actieplan ter preventie van gewelddadig extremisme van de Verenigde Naties wordt kwaliteitsvol onderwijs beschouwd als een essentiële component in elke preventieve strategie (UNITED NATIONS, 2015). In 2016 vormde de preventieve rol van het onderwijs op het vlak van radicalisering het hoofdthema van de bijeenkomst van de Europese Raad in Straatsburg. Deze en verschillende andere initiatieven tonen aan dat er een grote politieke interesse is in radicaliseringsprocessen en dat men bereid is om te investeren in gepaste maatregelen. Hoewel in deze plannen de onderwijssector in het algemeen aan bod komt, beperken de concrete maatregelen zich voornamelijk tot het lager en middelbaar onderwijs. Terwijl onderzoek aantoont dat voornamelijk de leeftijdsgroep tussen 15 en 30 jaar vertegenwoordigd is in de radicaliseringsstatistieken, blijft het onduidelijk welke specifieke bijdrage het hoger onderwijs kan opnemen. Dit artikel gaat enerzijds na in welke mate radicalisering kan plaatsvinden bij jongeren uit het hoger onderwijs en anderzijds welke rol hogeronderwijsinstellingen op dit vlak kunnen opnemen. Aan de hand van reeds

bestaande Europese initiatieven worden *best practices* en aanbevelingen voor het beleid weergegeven.

II. Radicalisering op de campus

II.A. Radicalisering gedefinieerd

Ondanks de toenemende interesse en politieke wil om te investeren in initiatieven ter voorkoming van radicalisering, verhinderen verschillende uitdagingen de ontwikkeling van concrete maatregelen en blijft de rol van hogeronderwijsinstellingen onduidelijk. Eén van de grote uitdagingen ligt bij de conceptualisering van het fenomeen radicalisering (MACALUSO, 2016). Aangezien studies naar radicaliseringsprocessen tot nu toe eerder op conceptuele dan op empirische wijze werden uitgevoerd, zijn er verschillende definities voor het concept radicalisering, maar bestaat er tot op heden nog geen eenduidige operationalisering die toepasbaar is op alle individuen of groepen. Op basis van de verschillende definities concluderen VELDHUIS en STAUN (2009) dat radicalisering zowel in brede als in enge zin kan worden gedefinieerd. In de brede context kan radicalisering worden beschouwd als “a social and psychological process of incrementally experienced commitment to extremist political or religious ideology” (HORGAN, 2009, p. 152). In meer enge zin kan worden verwezen naar gewelddadige radicalisering waarbij het gebruik van geweld geaccepteerd wordt om de vooropgestelde doelen te bereiken (VELDHUIS en STAUN, 2009). Door gewelddadig gedrag te koppelen aan radicalisering, komt men terecht bij het begrip extremisme. Hoewel beide begrippen in de literatuur vaak door elkaar worden gebruikt, kunnen ze volgens PRESSMAN en FLOCKTON (2012) eerder als een continuüm worden beschouwd. Individueen kunnen overtuigd geraken van radicale gedachten die ingaan tegen de dominante cultuur met de bedoeling om politieke, religieuze of sociale verandering te veroorzaken, zonder het gebruik van geweld te rechtvaardigen. Het is echter mogelijk dat men dit gebruik van geweld wel gaat zien als een geaccepteerde manier om verandering te bekomen, wat duidt op extremisme. De grens tussen radicalisme en extremisme kan echter zeer diffuus zijn. Geradicaliseerde individuen die zelf niet fysiek deelnemen aan terreurdaden kunnen wel een prominente rol bekleden in de rekrutering of indoctrinatie van anderen waardoor zij een zeer grote dreiging kunnen vormen (MACALUSO, 2016).

II.B. Radicalisering bij jongeren

Onderzoek naar gewelddadige criminaliteit toont aan dat voornamelijk mannen tussen 15 en 25 jaar de rol van dader opnemen, een resultaat dat vrij stabiel blijft over culturen en regio's heen (BUDD *et al.*, 2005; SCHÖNTEICH, 1999). Ook op het vlak van radicalisering is deze trend

waarneembaar. SIECKELINCK *et al.* (2015) verwijzen naar een groot deel van de literatuur rond islamitisch extremisme waar radicalisering gekoppeld wordt aan de adolescentiefase. Zo onderscheiden SILBER en BHATT (2015) vier fases in het radicaliseringsproces: (1) pre-radicalisering, (2) zelfidentificatie, (3) indoctrinatie en (4) jihadisering. Tijdens de eerste twee fases, die waargenomen worden bij individuen tussen 15 en 35 jaar oud, worden de radicale ideeën en attitudes gevormd. Een rapport van de Nederlandse Inlichtingendienst bevestigt deze conclusies en stelt dat voornamelijk mannen tussen 18 en 32 jaar gerekruteerd worden om deel te nemen aan de islamitische strijd (ALGEMENE INLICHTINGEN- EN VEILIGHEIDSDIENST, 2002). Het Clingendael-rapport, een rapport van het Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen, linkt deelname aan terreur aan de leeftijdscategorie van 18 tot 28 jaar (VAN GINKEL, 2017).

Hoewel bovenstaande resultaten een coherent beeld tonen, is het verband veel minder duidelijk wanneer radicalisering wordt gelinkt aan het opleidingsniveau. Terwijl er een algemene overtuiging heerst dat deelnemers van terreurdaden eerder laaggeschoold zijn, toont onderzoek aan dat dit niet altijd het geval is. SAGEMAN (2004) concludeert op basis van 172 onderzochte biografieën van salafi-jihadisten dat meer dan 60 % van hen een diploma op zak heeft. 88 % van de leiders ($n = 25$) van deze groeperingen voltooid hogere studies, waarvan 20 % ($n = 5$) was gedoctoreerd. Ook KRUEGER en MALECKOVA (2003) stellen vast dat een grote meerderheid van de door hen onderzochte terroristen uit het Midden-Oosten een hoger diploma heeft. De negentien daders die betrokken waren bij de terreuraanslag op 11 september 2001 hadden ook een diploma. Een groot aantal Al-Qaedaleden bleek afkomstig te zijn uit de middenklasse en een opleiding te hebben genoten aan de universiteit (VON HIPPEL, 2002). Osama Bin Laden, de oprichter van Al-Qaeda, is afgestudeerd als ingenieur en zijn opvolger Ayman Al-Zawahiri voltooid een masteropleiding chirurgie. Abu Bakr Al-Baghdadi, de leider van IS, heeft een doctoraat behaald in de islamitische theologie (ZAHID, 2017). De Britse sociologen GAMBETTA en HERTOG (2009) bevestigen deze conclusies en stellen in hun onderzoek vast dat 196 van de 284 onderzochte veroordeelde internationale terroristen een hogere opleiding hebben gevolgd, wat een stuk hoger ligt dan het gemiddelde opleidingsniveau in Arabische landen.

Toch komt niet elke studie tot bovenstaande conclusies. Onder andere GILL (2007) stelt in zijn onderzoek vast dat er geen eenduidig profiel op te maken is van de demografische kenmerken van zelfmoordterroristen. Het opleidingsniveau varieert namelijk sterk van helemaal niet opgeleid tot zeer hoog opgeleid. Een rapport dat door het Britse House of Commons (2006) werd opgesteld na de bomaanslagen in juli 2005 kan eveneens geen louter hooggeschoold profiel koppelen aan de terrorist. Zowel laag- als hoogopgeleiden waren betrokken bij deze en vorige

aanslagen in het Verenigd Koninkrijk. WEGGEMANS, BAKKER en GROL (2015) concluderen op basis van interviews met Nederlandse FTF'ers dat deze eerder een gemiddeld of laag opleidingsniveau hebben.

Hoewel er eensgezindheid lijkt te zijn over de leeftijd waarop radicalisering plaatsvindt, zijn de resultaten op het vlak van opleidingsniveau eerder uiteenlopend. Onderzoekers en beleidsmakers zijn het er wel over eens dat het onderwijs een belangrijke rol kan spelen bij het voorkomen en aanpakken van radicalisering. Hoewel heel wat landen een grote verantwoordelijkheid toeschrijven aan het lager en middelbaar onderwijs, blijft de aandacht voor het hoger onderwijs vrij beperkt. Pas recent zijn er enkele Europese lidstaten (zoals België, Nederland en Frankrijk) die hogescholen en universiteiten expliciet opnemen als één van de belangrijke actoren in hun beleid rond radicalisering.

II.C. Rekrutering op de campus

Het Britse Home Affairs Committee (2010) verwijst naar drie platformen waar radicale groeperingen hun leden rekruteren: gevangenissen, het internet en de universiteit. Een groot aantal studies onder studenten wijst op de aantrekkelijkheid van reeds bestaande sociale netwerken voor rekruteerders (SAGEMAN, 2004; SNOW *et al.*, 1980). Eén van de opmerkelijkste conclusies uit het onderzoek van BAKKER (2006) is dat vrijwel alle onderzochte Europese moslimstrijders bevriend en/of verwant waren met elkaar. Rekrutering verloopt vlotter wanneer rekruteerders bepaalde identiteitskenmerken delen met de individuen die men wil overtuigen. Vaak zullen daarom eerder vrienden of kennissen worden gerekruteerd (GOULD, 1995; TILLY, 1978).

Van het terroristische Zerkani-netwerk in België is bekend dat zij voornamelijk werkloze individuen rekruteerden vanuit de Brusselse Kanaalzone, een regio totaal verschillend aan de context van het hoger onderwijs. In tegenstelling tot hen rekruteerde Sharia4Belgium zowel laag- als hooggeschoolde strijders vanuit Antwerpen, Vilvoorde en Brussel. De strijders die afreisden naar Syrië bleven contact houden met hun sociale netwerk en families in België. Via deze netwerken werden nieuwe strijders gerekruteerd (VAN OSTAEYEN, 2016). Net zoals het Britse Home Affairs Committee (2010), benadrukt VAN OSTAEYEN (2006) de kracht van deze netwerken van gelijkgestemde geradicaliseerde individuen in het rekruteringsproces. De netwerkstructuur binnen het hoger onderwijs kan rekruteerders toelaten om contacten te leggen met de profielen waarnaar ze op zoek zijn (WRIGHT, 2006).

III. Europese initiatieven

Tijdens het Belgisch voorzitterschap van de Raad van Europa tussen november 2014 en mei 2015 werd de aanpak van radicalisering en terrorisme als één van de prioriteiten vooropgesteld. Bij de samenkomst van de Europese onderwijsministers in maart 2015 bleek dat een groot aantal onderwijsinstellingen geconfronteerd werd met radicalisering onder studenten en personeelsleden. Door de recente opkomst van dit fenomeen werd bij de onderwijsprofessionals handelingsverlegenheid vastgesteld (WIENKE, 2016). Naar aanleiding van deze samenkomst werden maatregelen ingevoerd om onderwijsinstellingen te ondersteunen met onder andere trainingssessies voor personeelsleden, netwerken voor informatiedoorstroom omtrent het tegengaan van radicalisering en samenwerkingsverbanden met gespecialiseerde organisaties. Twee weken na de bijeenkomst werd de Verklaring van Parijs (RADICALISATION AWARENESS NETWORK, 2017) opgesteld waarin vier aanbevelingen centraal staan: (1) jongeren sociale en interculturele competenties laten ontwikkelen door democratische waarden en sociale inclusie te promoten, (2) kritisch denken aanmoedigen, vooral bij het gebruik van het internet en sociale media, (3) onderwijs afstemmen op achtergestelde jongeren en (4) interculturele dialoog promoten in samenwerking met andere relevante partners. Europa ontwikkelde hiermee een werkkader waarbinnen Europese lidstaten aangemoedigd worden om eigen maatregelen in te voeren.

De meerderheid van de Europese landen focust zich in de strijd tegen radicalisering voornamelijk op het lager en middelbaar onderwijs, zoals bijvoorbeeld in Noorwegen of Denemarken (NORWEGIAN MINISTRY OF JUSTICE AND PUBLIC SECURITY, 2014; REGERINGEN, 2014). Slechts enkele lidstaten kennen een specifieke rol toe aan hogeronderwijsinstellingen. Zo werden in België de eerste onderwijsinitiatieven in 2015 voorgesteld (VLAAMSE REGERING, 2015). De pionier op dit vlak is echter Groot-Brittannië, waar in 2003 een eerste beleidsplan werd voorgesteld, maar pas in 2015 concrete maatregelen op de campussen werden ingevoerd (HOME OFFICE, 2015). Dit initiatief ligt aan de basis van programma's in andere landen zoals in Frankrijk waar de overheid pas vrij recent voor het eerst actieplannen opstelde (MINISTÈRE DE L'ÉDUCATION NATIONALE, 2015a). Ook in Nederland zijn er maatregelen op het vlak van radicalisering ingevoerd, voortvloeiend uit een samenwerkingsverband tussen de hogeronderwijsinstellingen (INTEGRALE VEILIGHEID HOGER ONDERWIJS, 2018).

III.A. België

De Belgische overheid neemt radicalisering al enkele jaren op in haar beleidsvoering. Momenteel richten de

initiatieven zich voornamelijk op het leerplichtonderwijs, maar kunnen enkele maatregelen eveneens worden toegepast binnen het hoger onderwijs. Begin 2015 keurde de Vlaamse Regering de conceptnota "Preventie van radicaliseringsprocessen die kunnen leiden tot extremisme en terrorisme" goed, wat leidde tot het concreet Actieplan Radicalisme (VLAAMSE REGERING, 2015). Zowel lokale als nationale bestuursorganisaties werken samen met als doel om gewelddadige radicalisering te voorkomen. De maatregelen zijn voornamelijk gericht op het zo snel mogelijk detecteren van jongeren en jongvolwassenen die het risico lopen op radicalisering. De onderwijssector krijgt in dit plan een sleutelrol toegewezen, die wordt verduidelijkt in de "Handvatten voor de preventie, aanpak en omgang met radicalisering binnen onderwijs", opgesteld door de Vlaamse overheid (DEPARTEMENT ONDERWIJS & VORMING, 2017). Het document bevat preventieve acties, mogelijke indicatoren voor radicalisering en meldingspunten voor radicaal gedrag met als doel om onderwijsprofessionals te ondersteunen. Enkele van deze meldpunten zijn ook te contacteren door personeelsleden en studenten uit het hoger onderwijs.

Onderwijsprofessionals kunnen sinds 2015 terecht bij het netwerk van islamexperten wanneer studenten signalen van radicalisering vertonen. De ervaren experts bezitten een grondige kennis over de islamitische theologie en de bijhorende normen en waarden. Door hun vertrouwdsheid met de leefwereld van jongeren richt deze organisatie zich specifiek op de onderwijssector. Het netwerk is zowel voor het leerplichtonderwijs als voor hogeronderwijsinstellingen bereikbaar via mail¹. Daarnaast fungeert de Infolijn Islam als mogelijk meldpunt voor radicaliseringskenmerken. Naast onderwijsprofessionals krijgen ook ouders, familie of vrienden van kwetsbare jongeren theologische ondersteuning en antwoord op vragen omtrent de moslimidentiteit. De experts van de Infolijn islam zijn te bereiken via telefoon, sms of mail². Ook de Opvoedingslijn richt zich op onderwijsprofessionals en de directe omgeving van jongeren. Deze eerstelijnsorganisatie staat open voor vragen omtrent opvoeding in het algemeen, maar focust zich recent ook op radicaliseringsvraagstukken. De medewerkers bieden een luisterend oor en verwijzen indien nodig door naar meer gespecialiseerde dienstverlening. Het is mogelijk om deze organisatie anoniem te contacteren via mail of telefoon³. In uitzonderlijke situaties, bijvoorbeeld bij acuut gevaar voor de jongere of zijn omgeving, kan de Opvoedingslijn aanklappend werken en de anonimiteit verbreken (DEPARTEMENT ONDERWIJS & VORMING, 2017). Tot slot kan elke hogeronderwijsinstelling voor vragen of meldingen rond radicalisering terecht bij de

1 Mailadres: deradicalisering.onderwijs@vlaanderen.be.

2 Telefoonnummer: 0800 200 98, sms: 0472 79 35 11, mailadres: infolijn.islam@embnet.be.

3 Mailadres: opvoedingslijn@groeimee.be, telefoonnummer: 078 15 00 10.

regionale contactpersoon van de lokale politie. Deze meldingsmogelijkheid werd sinds 2007 wettelijk vastgelegd in de federale omzendbrief PLP 41⁴. Een belangrijk onderdeel van de omzendbrief bevat het verbeteren van de samenwerking tussen scholen en politie met betrekking tot preventie en veiligheid. Om deze samenwerking op punt te stellen heeft elke regionale politiedienst een vast aanspreekpunt voor de onderwijsinstelling aangesteld. Via een online databank is het momenteel mogelijk voor het leerplichtonderwijs om de gegevens van de aangestelde contactpersoon te raadplegen (DEPARTEMENT ONDERWIJS & VORMING, 2017). Navraag wijst uit dat ook hogeronderwijsinstellingen binnenkort toegang krijgen tot dit systeem. Een evaluatie van dit actieplan staat gepland voor het najaar van 2018 (DEPARTEMENT ONDERWIJS & VORMING, 2017).

III.B. Groot-Brittannië

De meest gekende beleidsstrategie rond radicalisering is afkomstig uit Groot-Brittannië waar overheidsinstanties al geruime tijd zeer bezorgd zijn over rekrutering binnen het hoger onderwijs. De Britse overheid verwijst naar een hoge scholingsgraad en relatief jonge leeftijd bij individuen van westerse extremistische groepen die in het verleden betrokken waren bij terreuraanslagen in Groot-Brittannië en de Verenigde Staten. De bezorgdheid omtrent radicalisering komt onder andere tot uiting in de oprichting van de *counter-terrorism strategy* (CONTEST) (HOME OFFICE, 2011a) die als algemeen doel heeft om het risico op terrorisme te verkleinen. Dit overheidsinitiatief bundelt vier strategieën die zich focussen op de verschillende beleidsfasen op het vlak van terrorisme: *Pursue, Prevent, Protect* en *Prepare*. De onderwijssector speelt een centrale rol in de *Prevent*-strategie wat als doel heeft om radicalisering bij kwetsbare individuen zo efficiënt mogelijk te voorkomen. De Britse overheid werkt hiervoor samen met sociale sectoren en instellingen die een impact hebben op het radicaliseringsproces (HOME OFFICE, 2011b). In dit kader werd in juli 2015 de *Prevent Duty* (DEPARTMENT FOR EDUCATION, 2015) ingevoerd wat Britse hogescholen en universiteiten verplicht om initiatieven te ontwikkelen die radicalisering bij studenten voorkomen. De overheid laat de vrijheid aan de hogeronderwijsinstellingen om zelf beslissingen te nemen, maar verwacht inspanningen op een aantal cruciale vlakken. Thema's zoals vrije meningsuiting en debat, samenwerking met lokale partners, training van personeelsleden en regelgeving omtrent studentenverenigingen krijgen prioriteit. Bij elke beslissing omtrent deze onderwerpen moet de veiligheid van studenten en personeelsleden centraal staan. Wanneer signalen van radicalisering bij studenten

worden vastgesteld, treedt het *Channel*-programma (HOME OFFICE, 2015) in werking. Via dit initiatief trachten men zo snel mogelijk kwetsbare jongeren te identificeren door een informatie-uitwisseling tussen sociale partners en politie. Risicjongeren worden doorverwezen naar experts die beslissen of begeleiding nodig is. Ook ouders krijgen gespecialiseerde ondersteuning om hun kinderen zoveel mogelijk weg te houden van mogelijk terroristische activiteiten (HOME OFFICE, 2015).

Volgens de Britse overheid heeft de implementatie van de *Prevent*-strategie ervoor gezorgd dat onderwijsprofessionals kunnen terugvallen op een duidelijk wettelijk kader bij de toepassing van preventiemaatregelen voor radicalisering. Het programma leidde ertoe dat verschillende hogeronderwijsinstellingen richtlijnen voor studenten invoerden, onder andere op het vlak van sprekers op evenementen en het verzamelen van gevoelige informatie. Volgens de overheid zijn studenten zich bewuster geworden van de dreiging van gewelddadig radicalisme op de campus (HOUSE OF COMMONS, 2012). Ondanks deze resultaten formuleerden onderzoekers en politici toch enkele bedenkingen bij de werking van het programma. De meest gedeelde kritiek luidt dat *Prevent* te sterk zou focussen op de moslimgemeenschap, die wordt beschouwd als de samenlevingsgroep met het grootste risico op radicalisering. De aandacht voor deze stroming zou niet in verhouding staan tot de dreiging die ervan uitgaat waardoor andere vormen van extremisme, zoals extreemrechts, grotendeels buiten het toepassingsgebied van het plan vallen. Op de campus zou *Prevent* voornamelijk zorgen voor stigmatisering van de moslimjongeren (AMAN, 2012; HEATH-KELLY, 2013; THOMAS, 2014, 2016). Daarnaast wordt de *Prevent*-strategie verweten teveel uit te gaan van een verband tussen radicalisering en gewelddadig gedrag. Eerder onderzoek heeft uitgewezen dat ook niet-gewelddadige radicalisering toeneemt, terwijl dit buiten beschouwing wordt gelaten (RICHARDS, 2011).

III.C. Nederland

Sinds 2010 werken Nederlandse hogeronderwijsinstellingen samen aan een verbetering van de veiligheid via het programma *Integrale Veiligheid Hoger Onderwijs* (INTEGRALE VEILIGHEID HOGER ONDERWIJS, 2018). Er werd een platform gecreëerd waar professionals ervaringen uitwisselen, kennis delen en instrumenten ontwikkelen om de leer- en werkomgeving binnen hogeronderwijsinstellingen veiliger te maken. Een onderdeel van het programma is het plan "Integrale aanpak jihadisme" (RIJKSOVERHEID, 2014) dat zich richt op radicalisering onder studenten. Dit plan heeft als doel om de democratie en rechtsstaat te beschermen, de jihadistische beweging in Nederland te bestrijden en te verzwakken en de voedingsbodem voor radicalisering weg te nemen. Terwijl de onderliggende waarden van

4 Ministeriële omzendbrief PLP 41 tot versterking en/of bijsturing van het lokaal veiligheidsbeleid en de specifieke aanpak van de jeugdcriminaliteit, met in het bijzonder een aanspreekpunt voor de scholen.

de rechtsstaat moeten worden uitgedragen, stimuleert de overheid ook de botsende normen, de grenzen van de rechtsstaat en het samenleven met verschillen. Er worden onder andere triggerfactoren aangereikt die onderwijsprofessionals ondersteunen bij het vroegtijdig herkennen van signalen. Bij het voorkomen van radicaliseringskenmerken, ondersteunen experts en de vertrouwensinspecteurs van de onderwijsinspectie de onderwijsinstellingen. De instellingen worden geïnformeerd en geadviseerd over de problematiek en mogelijke aanpak. Een *online community*, waar alle relevante stakeholders bij betrokken zijn, zorgt ervoor dat trends en triggers op het vlak van radicalisering up-to-date worden gehouden zodat de kennis omtrent dit onderwerp onder onderwijsprofessionals vergroot (RIJKSOVERHEID, 2014). Van de resultaten van dit overheidsproject zijn voorlopig geen resultaten bekend. Wel staat vast dat het programma momenteel reeds vier keer werd verlengd (INTEGRALE VEILIGHEID HOGER ONDERWIJS, 2018).

III.D. Frankrijk

In Frankrijk werd in februari 2015 het programma “*Grande mobilization de l'école pour les valeurs de la République*” opgericht door het Ministère de l'Éducation Nationale (MINISTÈRE DE L'ÉDUCATION NATIONALE, 2015a). Het programma omvat onder andere de opleiding van 300.000 lesgevers gespecialiseerd in anti-extremistische maatregelen, de ontwikkeling van een

massacommunicatiesysteem binnen de universiteit, een jaarlijkse themaweek waarin racisme en antisemitisme centraal staan, een oproep tot meer onderzoek naar radicalisering en de verspreiding van richtlijnen waarin mogelijke signalen van de deelname van studenten in radicale religieuze organisaties vermeld staan. Daarnaast krijgen alle hogescholen en universiteiten een opfrissing van de regels die gelden bij de bestrijding van discriminatie en wordt er binnen elke instelling een referent racisme en antisemitisme aangewezen. Om vrije meningsuiting te promoten hebben zowel studenten als externe organisaties de vrijheid om tegenstrijdige debatten op de campus te organiseren. Verder worden hogeronderwijsinstellingen aangemoedigd om de sociale band met hun directe omgeving te optimaliseren, vooral wanneer de campus in een onrustigere buurt gelegen is. Tot slot zouden ook kansarme doelgroepen, zoals bijvoorbeeld jongeren in de gevangenis, toegang moeten kunnen krijgen tot het hoger onderwijs zodat ook zij de heersende waarden en normen meekrijgen (MINISTÈRE DE L'ÉDUCATION NATIONALE, 2015b).

III.E. Overzicht beleidsinitiatieven

De belangrijkste kenmerken van de besproken Europese beleidsplannen rond het voorkomen en aanpakken van radicalisering worden weergegeven in tabel 1.

	België	Groot-Brittannië	Nederland	Frankrijk
Startjaar	2015	✓ 2003: invoer van beleidsplan ✓ 2015: invoer van concrete maatregelen	✓ 2010: oprichting van samenwerkingsplatform rond veiligheid in het algemeen ✓ 2014: invoer van beleidsplan rond radicalisering	2015
Preventieve/reactieve focus	Voornamelijk reactieve focus	Voornamelijk preventieve focus	Zowel preventieve als reactieve focus	Voornamelijk preventieve focus
Focuspunten	✓ Vroegtijdig herkennen van radicaal gedrag ✓ Meldpunten ✓ Samenwerking lokale partners	✓ Vrije meningsuiting en debat ✓ Training personeelsleden ✓ Regelgeving rond studentenverenigingen ✓ Samenwerking lokale partners	✓ Vroegtijdig herkennen van radicaal gedrag ✓ Vrije meningsuiting en debat ✓ Informatiedeling	✓ Vrije meningsuiting en debat ✓ Training personeelsleden ✓ Samenwerking lokale partners ✓ Inclusie van kansarme doelgroepen
Evaluatie	Gepland voor najaar 2018	Evaluatie door overheid is positief, onafhankelijke evaluatie ontbreekt	Geen info bekend, programma werd wel verlengd	Geen info bekend

Tabel 1. Belangrijkste kenmerken van vier Europese beleidsprogramma's omtrent radicalisering

IV. Best practices en aandachtspunten voor het beleid

Bovenstaande initiatieven geven een beeld van de rol die enkele Europese landen verwachten van hogeronderwijsinstellingen in de strijd tegen radicalisering. BURDE *et al.* (2015) geeft aan dat “no robust evidence shows the best ways for education to counter extremism”. Aangezien bovenstaande initiatieven vrij recent zijn ingevoerd, is nog niet helemaal duidelijk welke invloed zij hebben op het voorkomen en aanpakken van radicalisering bij jongeren. We trachten desalniettemin een aantal *best practices* en aandachtspunten voor het beleid te bespreken.

IV.A. Hogeronderwijsinstellingen als belangrijke actoren

Hoewel bovenstaande bespreking duidelijk maakt dat radicalisering hoog op de nationale beleidsagenda's staat, is de concrete rol van het hoger onderwijs nog vaak onduidelijk. Vaak leiden overlegmomenten tot *calls for action* en niet-bindende maatregelen, maar ontbreken er concrete initiatieven. Daarnaast focussen heel wat landen, zoals België en in mindere mate Frankrijk, op maatregelen die voornamelijk toepasbaar zijn binnen het leerplichtonderwijs, terwijl onderzoeksresultaten aantonen dat radicalisering ook binnen hogeronderwijsinstellingen kan voorkomen. Hoewel sommige maatregelen ook toepasbaar zijn binnen het hoger onderwijs, laten de grote infrastructurele en educatieve verschillen tussen beide onderwijsvormen het niet toe om de bestaande actieplannen volledig te implementeren. Zoals duidelijk werd op de samenkomst van de Europese onderwijsministers is er door een gebrek aan beleidsondersteuning handelingsverlegenheid vast te stellen bij onderwijsprofessionals. De vraag naar richtlijnen en maatregelen specifiek gericht op hogeronderwijsinstellingen lijkt groot.

IV.B. Samenwerking met lokale partners

Zowel binnen de Europese beleidsstrategie als binnen de beleidsplannen van de individuele lidstaten wordt ingezet op samenwerking met relevante actoren. In Groot-Brittannië is dit het meest zichtbaar in het *Channel-programma* waar sociale partners en politie samenwerken om kwetsbare jongeren te identificeren. In België wordt voornamelijk verwezen naar lokale partners en politie wanneer men signalen van radicalisering wil melden. Ook Nederland verwijst door naar sociale organisaties met meer expertise bij de begeleiding van kwetsbare jongeren. In de Franse beleidsdocumenten komt deze samenwerking minder tot uiting, maar wordt wel sterk gefocust op de sociale omgeving van de campus. Lokale partners nemen daarnaast een sleutelrol op bij de integratie van

kansarme doelgroepen in het hoger onderwijs. BONNELL *et al.* (2011) benadrukken de noodzaak om een efficiënt samenwerkingsverband op te richten met lokale partners. Op deze manier wordt er een sterk ondersteuningsnetwerk gecreëerd waardoor informatie op vertrouwelijke wijze kan worden uitgewisseld en op de meest efficiënte wijze door de juiste actoren kan worden geïntervenieerd.

IV.C. Het belang van vrije meningsuiting en debat

Vanuit Europa wordt aangemoedigd om democratische waarden te verspreiden en te stimuleren en jongeren aan te moedigen om kritisch te denken. Hoewel dit in het Belgische actieplan enkel wordt uiteengezet voor het leerplichtonderwijs, nemen zowel Groot-Brittannië, Nederland en Frankrijk het belang van vrije meningsuiting en debat in het hoger onderwijs expliciet op in hun initiatieven. De Britse overheid focust hierop in de *Prevent*-strategie, maar stelt daarnaast dat organisatoren van lezingen en debatten zich wel aan bepaalde regels moeten houden. Verschillende universiteiten hebben reeds richtlijnen opgesteld zodat lezingen die door de inhoud of toon van de boodschap tegenstrijdige reacties bij het publiek zouden kunnen uitlokken, verboden worden (UNIVERSITIES AND COLLEGES UNION, 2015). Daarnaast wordt de *Prevent*-strategie verweten een sfeer van wantrouwen binnen hogeronderwijsinstellingen te creëren. Doordat niet duidelijk omschreven is wat net bedoeld wordt met extremisme of radicalisme, zou dit studenten en personeelsleden tegenhouden om vrijuit te spreken tijdens lessen of debatten uit vrees geveiseerd te worden (UNIVERSITIES AND COLLEGES UNION, 2015). Recente aanslagen, zoals deze op Charlie Hebdo, tonen aan hoe controversieel vrijheid van meningsuiting kan zijn. Het is daarom belangrijk dat studenten en personeelsleden vrij kunnen spreken en discussiëren binnen een veilige schoolomgeving. Het inzetten op deze thema's in beleidsplannen is dan ook noodzakelijk.

IV.D. Radicalisering voorkomen of aanpakken?

Het door de Verenigde Naties ingevoerde actieplan ter voorkoming van gewelddadig extremisme benadrukte voor het eerst de preventieve rol van kwaliteitsvol onderwijs bij het voorkomen van radicalisering. In Groot-Brittannië wordt de preventieve verantwoordelijkheid van het onderwijs benadrukt in de *Prevent Duty*. Ook het Nederlandse Actieplan Integrale Aanpak Jihadisme schrijft een belangrijke preventieve rol toe aan hogeronderwijsinstellingen door het wegnemen van de voedingsbodem voor radicalisme, terwijl Frankrijk het bijbrengen van democratische waarden als centrale preventieve strategie centraal stelt. In België zijn de preventieve maatregelen voorlopig enkel toepasbaar

binnen het leerplichtonderwijs, waardoor nog geen maatregelen ter voorkoming van radicalisme voor hogeronderwijsinstellingen werden geïmplementeerd. Toch tonen deze initiatieven aan dat er een groeiende aandacht is om radicalisering in een vroegtijdige fase aan te pakken. Hoewel de toegang van jongeren tot onderwijs vaak als oplossing wordt gezien, is dit geen sluitende aanpak. Zo hebben we reeds gewezen op het bestaan van hoogopgeleide terroristen. Het creëren van een onderwijssysteem waar vrije meningsuiting en debat centraal staan lijkt eerder aangewezen.

Naast een preventieve rol bevatten alle besproken initiatieven talrijke maatregelen om radicalisering aan te pakken. Onderwijsprofessionals krijgen richtlijnen om radicaliseringssignalen te herkennen en deze te melden aan de hiervoor bevoegde instanties. Omdat het onderzoek naar kenmerken van radicalisering nog in zijn kinderschoenen staat, bevatten deze richtlijnen weinig wetenschappelijk onderbouwde informatie. Dit heeft als nadelig gevolg dat bepaalde groepen onterecht geïdentificeerd worden, wat bijvoorbeeld tot uiting komt in de kritiek op de Britse *Prevent*-strategie. Er is daarom nood aan meer onderzoek omtrent radicaliseringsprocessen en -signalen om radicalisering bij jongeren in een vroegtijdig stadium op een correcte manier te kunnen herkennen.

IV.E. Gebrek aan evaluatie

Voorlopig zijn er nog zeer weinig resultaten van de besproken initiatieven bekend, waardoor niet duidelijk is welke maatregelen efficiënt zijn in de praktijk. Aan de *Prevent*-strategie uit Groot-Brittannië werden meermaals aanpassingen gedaan, maar exacte resultaten over de impact van het programma blijven voorlopig uit. Hoewel de overheid wel aangeeft tot welke successen de strategie heeft geleid, ontbreken er onafhankelijke evaluaties. In België zijn er tot nu toe nog geen resultaten bekend, maar de evaluatie van het Actieplan Radicalisme staat eind 2018 op de agenda. Ook in Nederland werd het programma Integraal Veilig Hoger Onderwijs nog niet geëvalueerd, maar werd het wel al vier keer verlengd. Van de effecten van het actieplan in Frankrijk zijn eveneens geen resultaten bekend. Omdat vele landen pas recent gestart zijn met het implementeren van concrete maatregelen, is het vaak te vroeg om reeds grootschalige evaluaties uit te voeren. Daarnaast is het niet eenvoudig om de impact van deze actieplannen om te zetten in concrete cijfers. Het is moeilijk na te gaan in welke mate bepaalde initiatieven ervoor gezorgd hebben dat er minder jongeren overtuigd zijn geraakt van radicaal gedachtegoed. Er ontbreekt een wetenschappelijk onderbouwd meetinstrument dat de invloed van de concrete maatregelen in kaart brengt.

V. Besluit

Dit artikel gaf een inzicht in de rol die hogeronderwijsinstellingen kunnen opnemen in het voorkomen en aanpakken van radicalisering bij jongeren. De onderzoeksresultaten tonen een coherent beeld wanneer radicalisering wordt gekoppeld aan de adolescentiefase. Bij het zoeken naar een link tussen radicalisering en het opleidingsniveau van terroristen is het verband veel minder duidelijk. Rekening houdend met het bestaan van terroristen met een hoog opleidingsniveau, zijn onderzoekers en politici ervan overtuigd dat het hoger onderwijs een belangrijke rol kan opnemen in het voorkomen en aanpakken van radicalisering bij jongeren. Hun rol wordt verduidelijkt in de beleidsplannen van de besproken Europese initiatieven. Uit de vergelijking van deze plannen blijkt dat voornamelijk vrije meningsuiting en debat als belangrijke preventieve maatregelen worden beschouwd. Door een omgeving te creëren waar zowel studenten als personeelsleden vrij zijn om te zeggen wat ze denken, kunnen tegenstrijdige gedachten worden bediscussieerd. Om radicalisering efficiënt aan te pakken, worden onderwijsprofessionals aangemoedigd om radicaliseringssignalen te melden. Momenteel worden deze kenmerken echter samengesteld zonder enige wetenschappelijke onderbouwing, waardoor de kans op stigmatisering toeneemt. Er is daarom meer nood aan onderzoek rond radicaliseringsprocessen om onderwijsprofessionals op dit vlak beter te kunnen ondersteunen. Om informatie omtrent moeilijk radicaliserende jongeren uit te wisselen, benadrukken de Europese lidstaten het belang van samenwerking met sociale partners. Door een netwerk van vertrouwen te creëren kunnen kwetsbare jongeren op een efficiënte manier worden doorverwezen naar de juiste lokale partnerorganisaties voor begeleiding. Ten slotte is er nood aan een degelijke evaluatie van de reeds bestaande beleidsinitiatieven. Aangezien er momenteel nog geen onafhankelijke evaluaties beschikbaar zijn, weet men onmogelijk of deze initiatieven efficiënt zijn in de praktijk. Er ontbreekt momenteel een meetinstrument dat deze sterktes en zwaktes in kaart brengt.

VI. Bibliografie

ALGEMENE INLICHTINGEN- EN VEILIGHEIDSDIENST (2002), *Rekrutering in Nederland voor de jihad. Van incident naar trend*, Den Haag, AIVD.

BONNELL, J., COPESTAKE, P., KERR, D., PASSY, R., REED, C., SALTER, R., SARWAR, S. en SHEIKH, S. (2011), *Teaching approaches that help to build resilience to extremism among young people*, London, Department for Education.

BURDE, D., GUVEN, O., KELCEY, J., LAHMANN, H. en AL-ABBADI, K. (2015), *What works to promote Children's*

educational access, quality of learning and wellbeing in crisis-affected contexts, Education rigorous literature review, London, Department for International Development.

DEPARTMENT FOR EDUCATION (2015), *Prevent duty guidance: for higher education institutions in England and Wales*, geraadpleegd op 9 mei 2018 via https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/445916/Prevent_Duty_Guidance_For_Higher_Education_England_Wales_.pdf.

DEPARTEMENT ONDERWIJS EN VORMING (2017), *Handvatten voor de preventie en omgang met radicalisering binnen onderwijs*, geraadpleegd op 20 maart 2018 via <http://onderwijs.vlaanderen.be/nl/je-schoolbeleid-en-radicalisering>.

EUROPESE COMMISSIE (2015), *Tackling radicalisation through education and youth action*, geraadpleegd op 2 oktober 2018 via https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/sites/erasmusplus/files/library/fact-sheet-post-paris_en.pdf.

GAMBETTA, D. en HERTOOG, S. (2009), "Why are there so many Engineers among Islamic radicals?", *European Journal of Sociology*, 50(2), 201-230.

GILL, P. (2007), "A multi-dimensional approach to suicide bombing", *International Journal of Conflict and violence*, 1(2), 142-159.

HOME OFFICE (2011a), *CONTEST: The United Kingdom's strategy for countering terrorism*, geraadpleegd op 10 mei 2018 via https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/97995/strategy-contest.pdf.

HOME OFFICE (2011b), *Prevent strategy*, geraadpleegd op 12 mei 2018 via <https://www.gov.uk/government/publications/prevent-strategy-2011>.

HOME OFFICE (2015), *Protecting vulnerable people from being drawn into terrorism*, geraadpleegd op 10 mei 2018 via <https://www.gov.uk/government/publications/channel-guidance>.

HORGAN, J. (2009a), *Walking away from terrorism: Accounts of disengagement from radical and extremist movements*, New York, Routledge.

HOUSE OF COMMONS (2006), *Report of the official account of the bombings in London on 7th July 2005*, London, The Stationery Office.

INTEGRALE VEILIGHEID HOGER ONDERWIJS (2018), *Zorgwekkend gedrag en radicalisering*, geraadpleegd op 20 mei 2018 via <https://www.integraalveilig-ho.nl/thema/zorgwekkend-gedrag-radicalisering/>.

KRUEGER, A.B. en MALECKOVA, J. (2018), "Education, poverty, political violence and terrorism: is there a causal connection?", *Journal of Economic Perspectives*, 17(4), 119-144.

MINISTÈRE DE L'ÉDUCATION NATIONALE, DE L'ENSEIGNEMENT SUPÉRIEUR ET DE LA RECHERCHE (2015a), *Grande mobilisation de l'école pour les valeurs de la République: lancement des Assises*, geraadpleegd op 5 oktober 2018 via <http://www.education.gouv.fr/cid86129/grande-mobilisation-ecole-pour-les-valeursrepublique-lancement-desassises.html>.

MINISTÈRE DE L'ÉDUCATION NATIONALE, DE L'ENSEIGNEMENT SUPÉRIEUR ET DE LA RECHERCHE (2015b), *Onze mesures pour une grande mobilisation de l'école pour les valeurs de la publique*, geraadpleegd op 5 oktober 2018 via <http://www.education.gouv.fr/cid85644/onze-mesures-pour-un-grande-mobilisation-de-l-ecole-pour-les-valeurs-de-la-republique.html>.

NATIONAL COUNTER TERRORISM SECURITY OFFICE (2017), *Crowded places Guidance*, geraadpleegd op 16 april 2018 via https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/701910/170614_crowded-places-guidance_v1a.pdf.

NATIONAL SECURITY COUNCIL (2016), *Strategic implementation plan for empowering local partners to prevent violent extremism in the United States*, geraadpleegd op 11 mei 2018 via https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/2016_strategic_implementation_plan_empowering_local_partners_prev.pdf.

NORWEGIAN MINISTRY OF JUSTICE AND PUBLIC SECURITY (2014), *Action plan against radicalization and violent extremism*, geraadpleegd op 10 mei 2018 via https://www.regjeringen.no/contentassets/6d84d5d6c6df47b38f5e2b989347fc49/action-plan-against-radicalisation-and-violent-extremism_2014.pdf.

RADICALISATION AWARENESS NETWORK (2017), *Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families*, geraadpleegd op 23 maart 2018 via https://ec.europa.eu/homeaffairs/sites/homeaffairs/files/ran_br_a4_m10_en.pdf.

REGERINGEN (2016), *Preventing and countering extremism and radicalisation. National action plan*, geraadpleegd op 10 mei 2018 via <http://uim.dk/publikationer/preventing-and-countering-extremism-and-radicalisation>.

RICHARDS, A. (2011), "The problem with 'radicalization': the remit of 'Prevent' and the need to refocus on terrorism in the UK", *International Affairs*, 87(1), 143-152.

RIJKSOVERHEID (2014), *Actieprogramma Integrale Aanpak Jihadisme*, geraadpleegd op 15 mei 2018 via <https://www.rijksoverheid.nl/acties/2014/05/15/actieprogramma-integrale-aanpak-jihadisme>.

rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2014/08/30/actieprogramma-integrale-aanpak-jihadisme.

SAGEMAN, M. (2004), *Understanding Terror Networks*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press.

SAGEMAN, M. (2008), *Leaderless Jihad. Terror networks in the twenty-first century*, Philadelphia, Penn Press.

SCHÖNTEICH, M. (1999), *The dangers of youth? Linking offenders, victims and age*, Nedbank ISS Crime Index 3.

SILBER, M. en BHATT, A. (2015), *Radicalization in the West: The Homegrown Threat*, New York, OccupyBawlStreet.com Press.

SLIECKELINCK, S., KAULINGFREKS, F. en DE WINTER, M. (2015), "Neither villains nor victims: towards an educational perspective on radicalisation", *British Journal of Educational Studies*, 63(3), 329-343.

SNOW, D., ZURCHER, L. en EKLAND-OLSON, S. (1980), "Social Networks and Social Movements; A Microstructural Approach to Differential Recruitment", *American Sociological Review*, 45(5), 787-801.

THOMAS, P. (2014), *Britain's Prevent Programme: An End in Sight?* in *Critical Perspectives on Counter Terrorism*, London, Routledge Critical Terrorism Studies.

THOMAS, P. (2016), "Youth, Terrorism and Education: Britain's Prevent programme", *International Journal of Lifelong Education*, 35(2), 171-187.

UNITED NATIONS (2015), *Plan of action to prevent violent extremism*, geraadpleegd op 3 oktober 2018 via http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/70/674.

UNIVERSITIES AND COLLEGES UNION (2015), *Counter-terrorism and Security Bill*, geraadpleegd op 10 oktober 2018 via <https://www.ucu.org.uk/counterterrorismact>.

VAN BRUNT, B., MURPHY, A. en ZEDGINIDZE, A. (2017), "An exploration of the risk, protective, and mobilization factors related to violent extremism in college populations", *Violence and Gender*, 4(3), 81-101.

TILLY, C. (1978), *From Mobilisation to Revolution*, MA, Addison-Wesley.

U.S. DEPARTMENT OF EDUCATION (2009), *Action guide for emergency management at institutions of higher education*, geraadpleegd op 4 mei 2018 via <https://eric.ed.gov/?id=ED504389>.

VAN GINKEL, B. (2017), *Terrorisme. Themastudie Clingendael Strategische Monitor*, geraadpleegd op 3 april 2018 via

https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/clingendael_strategische_monitor_2017_terrorisme.pdf.

VAN OSTAEYEN, P. (2016), "Belgian radical networks and the road to the Brussels attacks", *CTC Sentinel*, 9(6), 7-12.

VELDHUIS, T. en STAUN, J. (2009), *Islamist radicalisation: A root cause model*, Den Haag, Netherlands Institute of International Relations Clingendael.

VLAAMSE REGERING (2015), *Actieplan ter preventie van radicaliseringsprocessen die kunnen leiden tot extremisme en terrorisme*, geraadpleegd op 3 april 2018 via <http://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2014-2015/g317-1.pdf>.

VON HIPPEL, K. (2002), *The roots of terrorism: Probing the myths*, Malden, The Political Quarterly Publishing.

WEGGEMANS, D., BAKKER, E. en GROL, P. (2014), "Who are they and why do they go? The radicalization and preparatory processes of Dutch Jihadist Foreign Fighters", *Perspectives on terrorism*, 8(4), 100-110.

WIENKE, D. (2016), "De school en radicaliserende leerlingen" in W. HARDYNS en W. BRUGGEMAN (eds.), *Radicalisering en terrorisme. Van theorie naar praktijk*, 83-103, Antwerpen, Maklu.

WRIGHT, L. (2006), *The Looming Tower*, London, Allen Lane.

ZAHID, F. (2017), "Radicalisation of campuses in Pakistan", *Counter terrorist trends and analyses*, 9(11), 12-15.

